

جایگاه امنیت غذایی از دیدگاه عدالت انتقالی

علیرضا آریک ادکانیان، میثم خسروی

چکیده

عدالت انتقالی به عنوان یکی از مفاهیم جدید در علم روابط بین‌الملل با نگرشی بر تحولات حقوق بین‌الملل سعی در رسیدگی به نقض حقوق بشر و پیگیری آن جهت تحقق گذار به دموکراسی و مجازات مرتکبین اعمال خلاف حقوق بشر به همراه یک دادرسی عادلانه دارد. هدف از عدالت انتقالی این است که از رهگذر آن بتوان حقوق آسیب دیدگان را تا حد امکان اعاده کرده و از آنان دلجویی نمود. وانگهی امنیت غذایی از اصولی‌ترین حقوق اولیه انسانی است. با وجود آنکه تامین امنیت غذایی یکی از وظایف اصلی دولت‌ها و گروه‌های مختلف حاکم بر مناطق در شرایط صلح یا منازعات است، ولی متأسفانه شاهد نقض مکرر سهوی یا تعمدی آن هستیم و این امر نوعی جنایت بشری در جامعه جهانی تلقی می‌گردد. از نمونه‌های بارز آن محاصره غذایی در جهت پاکسازی قومی ویا در درگیری‌های نظامی بوده است. فرضیه مورد آزمون در این مقاله بر پایه محوریت نقش عدالت انتقالی در ارتقا تحقق حق بر غذا نسبت به شهروندان می‌باشد. به عبارت دیگر عدالت انتقالی با نگرشی بر تضمین حق بر غذا و جلوگیری از نقض حقوق اولیه انسانها می‌تواند امنیت انسانی را تامین کند.

کلید واژگان: عدالت انتقالی، امنیت غذایی، حقوق بشر، بحران انسانی، حقوق بین‌الملل.

جایگاه امنیت غذایی از دیدگاه عدالت انتقالی

◆ فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ) / شماره ۵۸ / ۱۳۱

* علیرضا آریک ادکانیان *

* میثم خسروی *

دیباچه

عدالت انتقالی به معنای گذار از دوران خشونت به دوران صلح می‌تواند یکی از مولفه‌های مهم حقوق بشری باشد تا جایی که نقش شهروندان، نهادهای حاکمیت و جامعه جهانی در تحقق آن بسیار مهم و اساسی است، امنیت غذایی به عنوان یکی از حقوق اساسی بشری در زمینه‌های حق بر تغذیه و سلامت و همچنین یک حق بشری در موضوع عدالت انتقالی می‌تواند یک نقش محوری داشته باشد و دلیل آنرا می‌توانیم اعمال حکومت‌های ناقض حقوق بشر در عدم مصونیت شهروندان و افراد غیر نظامی نسبت به امنیت محموله‌های غذایی و پز شکی و .. یا به عبارت دیگر سپر انسانی قراردادن این گروه مورد حمایت حقوق بشری در انواع مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی تلقی نماییم.

* کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

adkanian@gmail.com

** کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه اشرافی اصفهانی

lberchini@gmail.com

فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ) سال پانزدهم، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۷، صص ۱۴۷-۱۳۱

در پژوهش مزبور در صدد هستیم تا به سوالاتی از قبیل: آیا امنیت غذایی (حق بر سلامت و تغذیه) در امنیت غذایی جایگاهی دارد؟ عملکرد جامعه جهانی در تحقق امنیت غذایی با توجه به مولفه عدالت انتقالی را می‌توان مثبت ارزیابی تلقی نمود؟ سوالاتی از این قبیل که این پژوهش به آن پاسخ خواهیم داد و می‌توانیم با این موضوع آشنا شویم به گونه‌ای که بواسطه اطلاعات سازمانهای بین‌المللی و دیگر منابع و پایان‌نامه‌ی «نقش بحران‌های خاور میانه و تاثیر آن بر امنیت غذایی در خاورمیانه (یمن، سوریه، عراق)» که توسط یکی از یکی از نویسندگان مقاله مزبور ارائه شده است به اهمیت این موضوع در جامعه کنونی به ویژه در جوامع خاورمیانه و آفریقایی می‌توانیم پی ببریم.

روش نگارش این مقاله به روش توصیفی و تحلیلی تدوین شده است و از منابع اینترنتی و کتابخانه‌ای در تدوین آن استفاده شده است و با توجه به تازگی این موضوع منابع کاملی در این موضوع وجود نداشته است.

۱ - مفهوم عدالت انتقالی

عدالت انتقالی به عنوان یکی از مفاهیم جدید در علم روابط بین‌الملل با نگرشی بر تحولات حقوق بین‌الملل است که تعریف آن عبارتست از: تلاش‌های جامعه بین‌المللی در عدم تکرار سوی رفتارهای گسترده گذشته جهت تحقق مسئولیت، عدالت و دستیابی به آشتی یا توسل به سازوکارهای مختلف می‌باشد (عزیزی و حاجی، ۱۳۹۵، ۱۵۱) یا به عبارت دیگر هدف از عدالت انتقالی ترویج عدالت در حوزه‌های تغییرات سیاسی با رویکردی بر مقابله با اقداماتی از قبیل سرکوب‌ها و اعمال اشتباهات رژیم گذشته در جنایات جنگی و اعمال نقض حقوق بشری، وجود مجموعه‌ای از شیوه‌ها، عملکردها و مکانیزم‌های خاص در دوران انتقال قدرت برای جلوگیری از تخلفات حقوق بشری، یک نگرش گسترده به موارد تاریخی نقض حقوق بشر و تاکید بر نیازهای اولیه بشری با رویکردی که منجر بر تشکیل کمیسیون حقیقت یاب به عنوان یکی از عناصر عدالت انتقالی می‌توانیم بیابیم و کشورهای آرژانتین، برزیل، شیلی و آفریقای جنوبی می‌توانند از مصداق‌های مهم در این زمینه می‌باشند، توجه دارد (-&&Roht & Arriaza&Mariezcurrena, 2006, 1). همانگونه که اشاره گردید کمیسیون‌های حقیقت

یاب نیز نقش موثری در ترویج عدالت انتقالی دارند و در دو بعد مثبت و منفی قابل ارزیابی است، بعد مثبت آن تاکید بر کشف حقایق و روشن شدن نقض‌های بشری نسبت به قربانیان آن در تضمین دسترسی به یک نظام عادلانه پیگیری‌های قضایی و اجرایی از طریق پروژه‌های دولتی، غیر حکومتی و ساز و کارهای حقوق بشری توسط کمیته‌های تحقیق بین‌المللی می‌باشد که نقش خود را در قالب‌های گزارش‌گری مستمر، ارائه اطلاعات و ایجاد تریبون‌های عمومی برای قربانیان به صورت مستقیم در سطوح ملی و منطقه‌ای می‌توانیم ارزیابی نماییم علیرغم اینکه مشکلات آنها در پیگیری این موضوع عبارتست از: عدم همکاری مرتکبان جنایات حقوق بشری، وجود پرونده‌های مختلف در دیوان کیفری بین‌المللی و عدم صلاحیت حمایت از از قربانیان توسط جامعه جهانی به علت فقدان همکاری دولتهای ناقض حقوق بشر می‌توانیم بدانیم (ذاکریان، ۱۳۸۵، ۱۲۹) بنابراین در عدالت انتقالی در صدد هستیم با اعمالی چون بازسازی اجتماعی و ساختاری در یک جامعه ناقض حقوق بشر به ارتقا جایگاه دموکراسی و ترویج حقوق بشر اقدام نماییم در ضمن اینکه بواسطه ایجاد کمیته‌های تحقیق و حقیقت یاب و اعطای حق مصونیت نسبت به قربانیان می‌توانیم به آنها این حق را بدیهم تا بدون هیچ هراسی احقاق حقوق خود را نمایند و لازمه این امر در عصر حاضر در ایجاد نهادهای ساختارگرا در کشورهای عربی و خاورمیانه تحت عنوان بهار عربی یا ترویج حاکمیت قانون می‌توانیم ذکر نماییم.

۱ - ۱ - زمینه عدالت انتقالی

عدالت انتقالی به عنوان یک موضوع جدید در عرصه‌ی بین‌المللی مطرح شده است به گونه‌ای که پیشینه‌ای بسیار طولانی قبل از قرن نوزدهم و بیستم نمی‌توانیم برای آن متصور باشیم، مفهوم عدالت انتقالی به صورت صریح در اسناد بین‌المللی مورد توجه قرار نگرفته است و باید به صورت تلویحی با جستجو در اسناد بین‌المللی جایگاه آنرا ارزیابی نماییم (رحیم لی، ۱۳۹۶: ۸۴) برای مثال بند دوم از ماده‌ی ۱۳ و ماده‌ی ۳۳ منشور ملل متحد به عنوان اولین سند مدون، مواد ۵، بند ۲ از ماده ۱۲ و ماده ۱۳ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مواد ۵ و ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر و مواد ۵ و ۲۰ میثاق حقوق مدنی و

سیاسی به موضوع عدالت انتقالی با رویکردی بر افزایش ظرفیتهای لازم از جانب دولتها برای تحقق حقوق بشر، ایجاد سیاستهای لازم و اعمال حاکمیت قانون در قالب فصل ششم از منشور در کشورهای مختلف، حمایت از حقوق بشر و نقش آموزش شهروندان در گسترش عدالت انتقالی، تحقق عدالت انتقالی در قالب مصونیت شهروندان و پیگیری حقوق نقض شده‌ی شهروندان توسط دولت‌های گذشته بنا به اعلامیه جهانی حقوق بشر و تاکید بر جلوگیری از نقض حقوق بشر و عدم تبلیغ جنگ یا به نوعی گذار به دموکراسی در جوامع انتقالی توجه شده است، متعاقب این اسناد تاکید بر موضوع عدالت انتقالی در عملکرد سازمان ملل با نگرشی بر تضمین فرایندهای اجرایی آن نسبت به حکومت‌های سرکوبگر بر مبنای نقش حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای شهروندان بر مبنای قواعد حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه، حقوق کیفری و حقوق پناهندگان قابل ارزیابی است و باید امکان پیگیری قضایی مرتکبان نقض حقوق بشر نیز تسریع گردد که مصداق مهم در تصریح به این موضوع کنوانسیون ۱۹۴۸ در پیشگیری و مجازات جنایات علیه بشریت مصوب ۱۹۴۸ است. (5 & 2-1, 2014, UNHCR)

همچنین در یکی از قطعنامه‌های شورای امنیت مصوب سال ۲۰۱۲ هدف از تحقق عدالت انتقالی را عدالت انتقالی را تقویت حاکمیت قانون در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی بواسطه یک نظام عدالت محور پس از بروز جنگ‌ها به همراه حمایت از مأموریت‌های حفظ صلح و رد حمایت از هرگونه عفو در نسل کشی و جرائم جنگی بر طبق قواعد حقوق بین‌الملل می‌دانیم.^{۲۹} (UN security council , 2014 , 1-2)

به عبارت دیگر تحقق عدالت انتقالی را می‌توانیم بر مبنای دو پیمان نامه حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بدانیم (مولوردی، ۱۳۹۵: ۱۲۱) و دلیل آن را تاکید بخش از مواد این اسناد در پیگیری حقوق شهروندان با توجه به حوادث جنگ‌های جهانی اول و دوم و عملکرد اشخاص نظامی و حکومت‌ها در طول زمان جنگ نسبت به

دیگر شهروندان جهانی تلقی نماییم و این نگرش باعث ایجاد یک نظام استاندارد دادرسی و تضمین حقوق شهروندان در تحقق به یک صلح پایدار و ترویج حقوق بشر بر مبنای کرامت انسانی و رعایت حقوق بشر می‌توانیم ارزیابی نماییم، نگاه به مسائل تثبیت نیافته در حقوق بین‌الملل را همچنین می‌توان در قطعنامه زنان صلح و امنیت بین‌الملل شورای امنیت در سال ۲۰۰۰ یافت.

بنابراین، می‌توانیم به اهمیت موضوع عدالت انتقالی و تعهدات بین‌المللی دولتها در سایه تعهدات بین‌المللی و اسناد بین‌المللی تاکید نماییم (مهرگان، ۱۳۹۶: ۵۱) و از نظر محقق عدالت انتقالی می‌تواند باعث چند موضوع محوری در یک جامعه گذار گردد که عبارتند از: « ایجاد یه ساختار قانون محور و دموکراسی مدار با تاکید بر حمایت از قربانیان و مجازات مقامات سیاسی و حکومتی که باعث نقش نقض حقوق بشر در گذشته یک کشور شده‌اند و ایجاد رویکردی بر محاکمه عادلانه آنها و مواردی از این قبیل » می‌توان، اشاره نمود.

۱-۲- امنیت غذایی

امنیت غذایی به عنوان یکی از مولفه‌های حقوق بشری تلقی می‌گردد و بنا به تعریف کمیته امنیت غذایی جهانی سازمان ملل متحد عبارتست از: شرایطی که همه افراد در هر زمان دارای شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی مناسب در امنیت غذایی باشند که نیازمند یک رژیم مناسب برای آنها در زندگی اجتماعی و سلامتی‌شان می‌باشد^{۳۰} (International Food Policy Research Institute, 2017), امروزه در دنیا حدود ۸۷۰ میلیون نفر یا به عبارتی یک هشتم از مردم از دسترسی به مواد غذایی محروم هستند. (<http://fa.wfp.org>(۳/۴/۲۰۱۷))

همچنین در سپتامبر ۲۰۱۶ گزارشی در موضوع پناهندگان و شرایط امنیت غذایی تهیه

^{۳۰} Food security, as defined by the United Nations' Committee on World Food Security, is the condition in which all people, at all times, have physical, social and economic access to sufficient safe and nutritious food that meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life. Over the coming decades, a changing climate, growing global population, rising food prices, and environmental stressors will have significant yet highly uncertain impacts on food security.

شده است که بنا به آن سیزده و نیم میلیون نفر از اتباع سوریه در شرایط سخت قرار دارند که چهار و نیم میلیون نفر از آنها در شرایط محاصره، ۶،۶ میلیون نفر در حالت پناهندگی در کشورهای ترکیه و سوریه، یک میلیون و صد هزار نفر در کشور لبنان و سه میلیون نفر در کشور ترکیه در شرایط نامساعد از نوع زندگی و تهیه مواد غذایی برای خود می‌باشند (UNHCR & European Commission, 2016, 76)، یکی از دیگر موارد مهم در این زمینه وجود فقر گسترده مواد غذایی در جامعه عراق نسبت به آن شهروندان است و این موضوع باعث عواملی از قبیل: کمبود مواد غذایی و افزایش قیمت کالاهای اساسی، کاهش وجود محموله‌ها و محصولات غذایی تولیدی در ناحیه تولید غلات عراق تحت محاصره داعش و تشدید بحران امنیت غذایی است. درخواست محموله‌های غذایی برای آوارگان داخلی و حذف یک وعده غذای افراد آواره و موارد دیگری از این قبیل موارد است که می‌تواند مورد اشاره قرار بگیرد.^{۳۱} (UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2015, 2)

بنابراین، مقوله امنیت غذایی می‌تواند یک حق بشری در قالب حق بر سلامت و تغذیه نسبت به شهروندان جهانی تلقی گردد که فقدان آن می‌تواند نقض حقوق بشر در یک قالب کلی و منسجم باشد و منجر به آسیب‌های اجتماعی بسیاری نیز می‌گردد.

امنیت غذایی به صورت اختصاصی در اسناد خاصی از قبیل مواد ۲۳، ۳۵ و ۳۲ کنوانسیون اول ژنو در قالب الزام آور بودن این تعهد اولیه نسبت به شهروندان و جلوگیری از نقض حق بشری آنها توسط طرفین مخاصمه، مصونیت محموله‌های غذایی و شهروندان در بهره مندی حق بر تغذیه و ارتقا کیفیت مواد غذایی و مواد ۵، ۱۴ و ۱۸ پروتکل الحاقی اول کنوانسیون مزبور رعایت حق بر امنیت غذایی در قالب حفظ حقوق اولیه اسیران و شهروندان به همراه مصونیت مواد غذایی، مناطق کشاورزی، تولیدات اولیه، تاسیسات

۳۱. از دیگر موارد مهم در عراق: سوء تغذیه بسیار به همراه ناتوانی از خرید مواد غذایی برای شهروندان و مهاجرت‌های اجباری و فقر نسبت به آوارگان و عدم مصونیت محموله‌های غذایی، سیل‌ها و انبارهای غارت شده و آسیب محصولات کشاورزی در طی مخاصمات مسلحانه داخلی و ... می‌باشد.

آشامیدنی، محوله‌های عملیات‌های امدادی و مواد غذایی و کمک‌رسانی‌های بشری را مورد توجه قرار داده است.

حق مزبور در مواد ۲۵ و ۲۶، ۷۶، ۸۹ و ۹۱ کنوانسیون سوم ژنو به نقش تنوع مواد غذایی و برخورداری برابر افراد درگیر جنگ و مصونیت مواد غذایی در قلب یک رژیم غذایی مناسب را نسبت به شهروندان و افراد نظامی همانگونه که قبلاً بیان گردید مورد تأکید قرار داده است، همچنین در مواد ۱۵، ۲۳، ۳۶، ۴۰، ۴۹، ۵۰ و ۵۱ کنوانسیون چهارم ژنو به موضوعات مزبور پرداخته است ولی چند مورد آن ویژگی خاصی دارد که عبارتند از: ایجاد یک توافق نامه بین‌المللی کتبی با توجه به اسناد بین‌المللی بین طرفین درگیر برای رعایت مصونیت امنیت غذایی و عبور محموله‌های پزشکی و غذایی، نظارت کامل و موثر بر انتقال و ترانزیت آزاد مواد غذایی و بهداشتی توسط طرفین درگیر مخاصمه با یک شرایط رضایت بخش و حمایتی از شهروندان، تضمین اصل تفکیک بین اقامتگاه و پناهگاه و محموله‌های پزشکی و غذایی برای جلوگیری از فساد و سواستفاده از سیستم‌های عمومی توسط نظامیان می‌باشند. بنابراین، می‌توانیم حق بر امنیت غذایی را یکی از حقوق مهم در جوامع در حال جنگ و عدالت انتقالی تلقی نماییم به گونه‌ای که می‌توانیم محموله‌های غذایی را جزئی از مصونیت مطلق و عوامل اصل تفکیک تلقی نماییم به صورتی که آنها نباید در هرگونه مخاصمه توسط طرفین درگیر مورد سواستفاده و اصابت توسط نیروهای نظامی قرار گیرند.

۲. عدالت انتقالی در پرتو امنیت غذایی

عدالت انتقالی همانگونه که بیان گردید یکی از دستاوردهای مهم حقوق بشری توسط سازمان‌های بین‌المللی می‌تواند به حساب آمده و در کنار آن امنیت غذایی نیز به عنوان یک از تعهدات مهم بین‌المللی دولتها نسبت به شهروندان خود، می‌تواند یکی از نقاط تلاقی عدالت انتقالی و حق بر سلامت شهروندان (حقوق بشر) باشد.

در ابتدا لازم است موضوع را با طرح یک سوال بیان نماییم، مسئولیت دولتها و نیروهای درگیر در حفظ امنیت غذایی و عدالت انسانی تا چه حدودی ارزیابی شده است؟ پاسخ آنرا می‌توانیم در مواد ۱ و ۲ طرح مسئولیت بین‌المللی مصوب ۲۰۰۱ بیان نماییم که مسئولیت

بین‌المللی به صورت هرگونه فعل و ترک فعل در هر قالبی که بتواند باعث سو استفاده و عدم مصونیت محموله‌های غذایی گردد و بواسطه هر یک از طرفین درگیر می‌تواند ایجاد شود را بررسی می‌نماید و ماده‌ی ۹ طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز بر این امر صحه گذاشته و ابعاد دیگری را نیز مورد توجه قرار داده است که مهم‌ترین آنها را: جنایت تلقی شدن نقض فاحش تعهدات بین‌المللی و حفظ وجود بشری و تضمین حفظ حق بر محیط زیست (حق بر امنیت غذایی) می‌توانیم بدانیم (ضیایی بیگدلی، ۱۳۷۲ صص ۱۰ و ۱۲). پیش زمینه تلاقی این دو مفهوم همانگونه که بیان شد در قطعنامه‌های سازمان ملل و ایجاد دیوان کیفری بنا به موضوعات حقوق بشری می‌توانیم دانست به عبارتی دیوان کیفری بین‌المللی به عنوان یک نهاد تعقیب، محاکمه و مجازات مرتکبان جنایات بزرگ پس از سال ۲۰۰۲ می‌تواند داشته باشد همچنان که دادگاه‌های سابق بین‌المللی از جمله: دادگاه کیفری نورنبرگ، توکیو، یوگسلاوی سابق و .. نقش مهمی در تامین عدالت انتقالی و رسیدگی به جرایم امنیت غذایی می‌تواند داشته‌اند و این را می‌توانیم از صلاحیت جدید دیوان در رسیدگی و مجازات جرایم محیط زیستی و استناد مواد ۶، ۷ و ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در تامین وضعیت مناسب زندگی نسبت به افراد غیر نظامی در طول مخاصمات دریابیم.^{۳۲}

یکی از مثال‌های مهم در این زمینه را می‌توان مسئولیت بین‌المللی دولتها و گروه‌های نظامی بنا به گزارش کمیسیون حقوق بشر در بوسنی و هرزه گوین در قالب تلقی شدن کشتار جمعی، بازداشت و پاکسازی نژادی به عنوان نقض فاحش و همه جانبه حقوق بشر دو ستانه به عنوان یک خطر در تهدید صلح و امنیت بین‌المللی می‌تواند بیان گردد (ذاکریان و آقا علیخانی، ۱۳۹۱، ۲۱۸)، علاوه بر این نظر کارگروه موضوع حقوق بشر دو ستانه دال بر این مدعا بوده است که در طول مخاصمات باید حق بر امنیت غذایی و نگرش به عدالت

۳۲. از جمله موارد طرح شده در این سند می‌توانیم به مصونیت غذایی و پزشکی شهروندان در قالب یک زندگی مناسب در طول مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی، جلوگیری از هرگونه نسل کشی توسط محرومیت‌های غذایی و پزشکی و محموله‌های آن و ایجاد قعطی سراسری برای تسلیم نظامیان و گروه‌های نظامی خارج از اصل تفکیک و تناسب عمل می‌توانیم اشاره نماییم.

انتقالی در بحران‌های انسانی در زمینه‌های احترام به حقوق بشر، حقوق بشر دوستانه و حفاظت پیش‌گیرانه جدی گرفته شود و نهادها و بازرسان حقوق بشری نقش مهمی در پیگیری این موضوع دارند. (7-6, Cutts, 1999)، بنابراین، مسئولیت بین‌المللی دولتها در تحقق عدالت انتقالی با تاکید بر حفظ حق امنیت غذایی می‌تواند دارای آثار مهمی نسبت به گروه‌های که تحت حمایت حقوق بشری قرارداد باشد و این نگرش زمانی اهمیت پیدا می‌کند که مثالهای تاریخی نقض حقوق بشر توسط دولتهای اقتدارگرای تهاجم محور باعث محو میلیون‌ها نفر انسان در کشورهای مختلف جهان مورد بررسی قرار می‌گیرد از جمله برای مثال نسل‌کشی ارمنه توسط دولت عثمانی، کشتار مسلمانان و کراوات‌ها در جنگ توسط صرب‌ها و جنایات داعش در عراق و سوریه نسبت به شهروندان کرد و دیگر مذاهب را بیان نمود.

یکی از موارد مهم موضوع مزبور می‌تواند در کشورهای خاورمیانه و آفریقا می‌باشد که جنگ‌ها، ناآرامی‌های اجتماعی، تحریم‌های اقتصادی گسترده^{۳۳} همراه تغییرات اقلیمی و وابستگی به مواد غذایی سبب ایجاد یک ناامنی غذایی و نیازهای مبرم به کمک‌های غذایی شهروندان شده است (17, 2015, Devereux). کمک‌های غذایی در قالب طرح‌های بین‌المللی امنیت غذایی می‌تواند باعث ایجاد صلح، بازسازی اعتماد نسبت به دولت‌ها و بازسازی سرمایه‌های اجتماعی گردد به نوعی که امنیت غذایی در شرایط پس از منازعات (دوران عدالت انتقالی در جوامع درگیر) می‌تواند آسیب پذیرتر باشد. (Brinkman & Hendrix, 2011, 2)

بنابراین، دولتها به عنوانی یکی از اعضای جامعه بین‌المللی بنا به طرح مسئولیت بین‌المللی ۲۰۰۱ باید به تضمین حق بر امنیت غذایی و حقوق بشر به ویژه در طول مخاصمات و تعقیب و پیگیری قضایی جرایم مزبور به ویژه در دوران گذار (تحقق عدالت انتقالی) توجه داشته باشند (اسماعیل نسب، ۱۳۹۶: ۶۷) و مثالهایی از جمله کشورهای آفریقایی و خاور میانه با تاکید بر سوریه، عراق و یمن می‌توان اثبات‌کننده این موضوع باشد تا جایی که

۳۳. اثر اصلی این تحریم‌ها در کشورهای سوریه، لیبی، عراق، فلسطین، سودان و یمن به صورت واضح قابل دیدن می‌باشد.

بتوانیم برای محموله‌های غذایی و پزشکی (حق بر امنیت غذایی) یک مصونیت کامل و قابلیت پیگیری در تمامی دادگاه‌های ملی و دیوان‌های بین‌المللی با نگرشی بر صلاحیت رسیدگی به جرایم حقوق بشری و زیست محیطی قائل شویم.

۲-۱. نقش محاکم در تحقق عدالت انتقالی و پیگیری امنیت غذایی

محاکم بین‌المللی یکی از گام‌های مهم در تحقق عدالت انتقالی می‌باشند که توانسته‌اند نقش محوری را در این رابطه بازی نمایند به گونه‌ای که وجود دادگاه‌های دادگاه‌های کیفری یوگسلاوی سابق، رواندا، دادگاه ویژه سیرالئون و رسیدگی دادگاه‌های خارجی از قبیل دادگاه‌های بروکسل، بریتانیا و نورنبرگ و توکیو نشان دهنده آن بوده است، نقش دیوان بین‌المللی را می‌توانیم با الهام از ماده ۱۵ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در قبال ایجاد تعهدات الزام آور و ایجاد یک مسئولیت بین‌المللی در تعقیب قضایی ناقضین حقوق بشر و توجه به تعهدات ملی و بین‌المللی با استناد به بیانیه‌ها، قطعنامه‌ها و سایر اسناد بین‌المللی نسبت به دولتهای عضو در تعقیب حقوق قربانیان از مرتکبان اعمال مزبور بدانیم و سوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا مرتکبین این جرایم امکان استفاده از معافیت از مجازات یا مصونیت قضایی در هر مکان و زمانی دارند؟ در پاسخ می‌توانیم بیان نماییم که عفو در این موارد به نوعی در تعارض با تعهدات بین‌المللی دولتها در مجازات و نقض حق بر دادرسی عادلانه نسبت به قربانیان این حوادث و در ضمن امکان وقوع دوباره این اعمال در آینده را نیز بسیار محتمل‌تر می‌نماید. (ذاکریان، ۱۳۹۲، ۸۰-۷۷) یکی از ابعاد دیگر این موضوع اصلاحات در سیستم‌های قضایی پس از گذار از دوره‌ی خشونت است که این فرایند باید با بازنگری در ساز و کارهای حقوقی و سیاسی در جهت گذار از دوران اقتدارگرایی به دموکراسی در کنار ایجاد عدم مصونیت قضایی نسبت به مقامات دولتی و عزل آنها از مناصب دولتی و قضایی می‌توانیم تلقی نماییم و این نگرش از طریق آموزش‌های حقوق بشری و پاکسازی در قالب‌های بیان شده، قابل تحقق می‌باشد. (ذاکریان، ۱۳۸۵، ۱۳۱-۱۳۰) علاوه بر موارد بیان شده (محاکم) نهاد‌های مختلف دیگری نیز در گسترش عدالت انتقالی نقش مهمی دارند و این نقش آفرینی در قالب اجرای عدالت یا

حل و فصل اختلافات در موارد غیر رسمی بر مبنای نقش‌پذیری نهادها و باورهای فرهنگی جهت دستیابی به صلح و عدالت در دوران گذار قابل بیان است (Zartner, 2012, 301-302) یا به عبارتی تحقق عدالت انتقالی با محوریت عدالت، صلح و دموکراسی نیازمند تقویت الزامات خاصی از جمله ایجاد برنامه ریزی استراتژیک و فعالیت‌های نهادهای مدنی، نادیده نگرفتن حقوق قربانیان و ایجاد ساختارهای ملی و ظرفیت‌های عدالت داخلی به همراه تاسیس کیفیت مشاوره‌های علمی و حمایت از قربانیان در قالب الگوهای مختلف به نقاتی از جمله سیرالئون و افغانستان می‌توانیم اشاره نماییم. (UN, 2004, 1 & 7)

بنابراین تحقق عدالت انتقالی را باید در قالب دسترسی به یک دادرسی عادلانه برای جبران نقض حقوق بشر نسبت به قربانیان آن با تاکید بر ایجاد ساختارهای خاص حمایتی از شهروندان و افراد غیرنظامی می‌تواند تلقی گردد که مصداق‌های آن را می‌توان شامل: محاکمه صدام توسط دولت عراق و تبرئه شدن حسنی مبارک و محاکمات مقامات دولتی در انتقال حکومت‌ها در برخی از کشورها بیان نمود.

پس از ذکر نقش محاکم در تحقق عدالت انتقالی جای دارد که سوال اساسی مطرح شود که آیا عدالت انتقالی می‌تواند امنیت غذایی را تحت پوشش خود قرار بدهد؟ پاسخ به این سوال بنا به مواردی که اشاره گردید به صورت صریح مثبت است و به طور کامل امنیت غذایی قابلیت پیگرد در زمینه‌های عدالت انتقالی به ویژه در نقض حقوق بشر گذشته در تمامی جوامع را دارد و برای مثال در بحران سومالی نظر بر ایجاد عدالت انتقالی بر مبنای یک توافق صلح و مکانیسم‌های خاص حداقل استانداردهای بین‌المللی در تامین نیازهای غذایی و پزشکی در قالب دموکراتیک و ایجاد یک پروسه انتقالی بر مبنای سیستم‌های کیفری و ترمیمی با توجه به سنت‌ها و فرهنگ‌های موجود را مورد توجه قرار داده است. (Zuin, 2008, 93 & 95 & ۹۹ & ۱۰۱)

تعهد به امنیت غذایی به صورت اخص در قالب تعهد به مصونیت غذایی در طول مخاصمات و مقررات حقوق بشر دوستانه می‌تواند مهم باشد و محرومیت‌های عمده غذایی آثاری از قبیل: نسل‌زدایی در قالب جنایت علیه بشریت، نابودی تولید مواد غذایی بواسطه استفاده از مین‌های زمینی و ایجاد سو تغذیه گسترده بواسطه تحریم‌های هوشمند و

اقتصادی نسبت به شهروندان را به همراه دارد و این می‌تواند از مصادیق بارز نقض امنیت غذایی باشد (اسفندیاری و میر عباسی، ۱۳۹۳، ۲۶). امروزه کشورهای خاور میانه به ویژه عراق، سوریه و یمن با این مشکلات در فرایند انتقال قدرت سیاسی و عدالت انتقالی روبرو هستند که اوضاع یمن بنا به گزارش‌های سازمان‌های جهانی بشر دوستانه در این میان بسیار وخیم‌تر می‌باشد.

امروزه بیش از بیست و یک میلیون و صد هزار نفر از جمعیت کشور یمن نیازمند کمک‌های بشردوستانه و انسان دوستانه هستند یا به عبارت دیگر بیش از ۳۱ درصد افزایش نسبت بحران انسانی پس از وقوع جنگ به وقع پیوسته است و شهروندان یمنی نیازمند به یک همکاری بین‌المللی برای تسهیل سریع محوله‌های غذایی و کمک‌های انسان دوستانه به همراه تهیه مواد اولیه‌ای از جمله واردات سوخت و مواد غذایی و آب و دیگر کالاهای اساسی جهت توزیع بین شهروندان می‌باشند، همچنین شش میلیون نفر تحت شرایط نا امنی کامل غذایی در استان‌های مختلف به همراه کمبود سوخت برای تامین نان و گندم بنا به گزارش‌های سال ۲۰۱۵ و یک و نیم میلیون نفر از کودکان زیر پنج سال و زنان باردار و شیرده باید از حمایت‌های لازم و حق بر آب آشامیدنی سالم و خدمات درمانی لازم برخوردار باشند. (UN, OCHA, 2015, 5)

به عبارت دیگر شهروندان کشور مزبور در طی دوران جنگ چندین ساله علاوه بر مشکلاتی که بیان گردید باعث جابجایی و درگیری کشاورزان در روستاها شده زیرا آنها بدلیل این مشکل نمی‌توانند نیازهای اولیه خود را تامین نمایند و حدود هشتاد و پنج درصد از کودکان یمنی با سوء تغذیه شدید و اختلالات شدید شناختی به سبب کمبود مواد غذایی و از دست دادن سه درصد از تولید ناخالص داخلی یمن مواجه شده‌اند (UN, OCHA, 2015, 5).

به نوعی یکی از تحولات اساسی عدالت انتقالی با توجه به مواردی که بیان گردید کنترل و ترویج حقوق بشر به مثابه یک نیاز اساسی همراه با مکانیزم‌های خاص تنبیهی و جزایی به ویژه با عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی و کمک‌های لازم در معیارهای ثبات و پایداری حقوقی بشری می‌توانیم بدانیم (ذاکریان، ۱۳۸۵، ۱۳۱-۱۳۲) در ضمن اینکه خصومت‌های

داخلی و بین‌المللی می‌تواند به صورت آشکارا تهدید کننده حق امنیت غذایی و تحقق عدالت انتقالی با محوریت ایجاد یک حقوق بشر منسجم یافته باشد و این امر نیازمند یک همکاری بین‌المللی توسط کشورهای درگیر جنگ و نهادهای مرتبط با غذا از قبیل فائو و غیره می‌باشد.

دستاورد

عدالت انتقالی در جایگاه اعاده و بازگرداندن آثار نقض حقوق بشر از طرف دولتهای پیشین و رسیدگی قضایی به آنها در دوران گذار به دموکراسی به همراه اعمال حاکمیت قانون، ترویج حقوق بشر ساختارمحور و صلح پایدار می‌تواند یکی از ملزومات امروز جامعه بشری باشد و متعاقب آن امنیت غذایی به عنوان یکی از محورهای شاخص در حق بر سلامت و تغذیه می‌تواند یکی از آثار اولیه و مهم حقوق بشر در هر جامعه به ویژه در جوامعی باشد که با مشکل نقض حقوق بشر در گذشته به صورت‌های استفاده از مردم غیر نظامی تحت عنوان سپر انسانی و یا ایجاد محرومیت‌های گسترده برای تسلیم مردم غیر نظامی در تحقق اهداف طرفین درگیر بوده‌اند آنچنان که می‌توان به مخاصمات در بوسنی و هرزه گوین، سودان، یمن و کشورهای عراق و سوریه می‌توانیم اشاره نمود.

همانگونه که اشاره گردید امروزه موضوع امنیت غذایی می‌تواند به نوعی یکی از ملزومات حقوق بشری نسبت به شهروندان با توجه به اصل تفکیک در طول مخاصمات باشد و دولتها ملزم به رعایت این حقوق یا تعهد اولیه نسبت به شهروندان و اسیران بنا به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و اسناد و قطعنامه‌های سازمان ملل پس از سال ۲۰۰۰ و قبل از آن می‌باشند، متأسفانه در تجربیات عدالت انتقالی ما شاهد اعمال نقض گسترده امنیت غذایی توسط دولتهای آلمان نازی، عثمانی و نسل‌کشی رواندا و موارد مصداقی در جنگ‌های جهانی اول و پس از سال ۲۰۰۰ وجود سوءتغذیه گسترده و محدودیت‌های توزیه وانتقال محموله‌های غذایی توسط گروه‌های تروریستی و یا کشورهای درگیر در جنگ در عراق و سوریه، سودان و یمن به عنوان یک فاجعه‌ی مهم بین‌المللی بوده ایم و در این مورد دولتها ملزم به رعایت کرامت انسانی شهروندان خود در قالب حق بر تغذیه و سلامت

و انتقال محموله‌های غذایی و پزشکی نسبت به مردم نیازمند به حمایت بین‌المللی هستند از جهت دیگر یکی از موارد مهم نقش دادگاه‌ها در تحقق عدالت انتقالی است و حتی می‌توان رسیدگی به پرونده‌های امنیت قضایی را با تفسیری از صلاحیت جدید دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به جرایم محیط زیستی و جرایم حقوق بشری و جنگی یکی از تعهدات دیوان‌های بین‌المللی و ملی در کشورهای درگیر بحران‌های بین‌المللی و حتی در دوران صلح ارزیابی نمود.

به عبارت دیگر امنیت غذایی یکی از ارکان مهم عدالت انتقالی است که متعاقب آن می‌توانیم اعمالی نسبت به جبران حقوق زیان دیدگان نقض حقوق بشر به ویژه در جرایم سلب امنیت غذایی شهروندان و افراد غیر نظامی در قالب مصونیت محموله‌های غذایی، حق بر غذا و سلامت و پزشکی اعمال نماییم که عبارتند از: الزام آور نمودن تعهدات دولتهای عضو در اسناد بین‌المللی برای تضمین امنیت غذایی شهروندان در هر حالتی چه صلح یا جنگ، پیگیری و مصونیت مطلق قائل شدن برای محموله‌های پزشکی و غذایی و حتی جرم انگاشتن آسیب به این نیازهای اولیه در طول مخاصمات در دادگاه‌های ملی و دیوان بین‌المللی جهت مجازات مرتکبان این نقض‌های بشری و مهم‌ترین آن ایجاد یک نظام گزار شگری دوره‌ای و الزام آور برای تضمین امنیت غذایی در تمام کشورهای عضو شورای حقوق بشر و جامعه جهانی توسط کشورهای مختلف در جهت اطلاع رسانی و همکاری‌های بین‌المللی کشورهای عضو در جهت تامین مواد غذایی می‌باشند.

پی‌نوشت‌ها

فارسی:

- اسفندیاری، چنگیز، میرعباسی، سید باقر، ۱۳۹۳، "حق دسترسی به غذا در مخاصمات از منظر موازین حقوق بین‌الملل"، مجله حقوقی داگستری؛ تهران، شماره ۸۸، ص ۲۶
- اسماعیل نسب، حسین، ۱۳۹۶، "استراتژی‌های متفاوت حاکم بر تحقق فرایند عدالت انتقالی"، فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، دوره ۱۴، شماره ۱ (۵۳)، تابستان، صص ۸۰-۵۹.
- ذاکریان، مهدی، ۱۳۹۲، "همه حقوق بشر برای همه"، چاپ اول، تهران: میزان؛ ص ۷۷-۸۰

- ذاکریان، مهدی و همکاران، ۱۳۹۱، "بررسی دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق؛ فعالیت‌ها و دستاوردها"، سیاست خارجی؛ تهران، سال ۲۶، شماره یک، ص ۲۱۸
- ذاکریان، مهدی، ۱۳۸۵، "عدالت انتقالی: پایه‌های آرامش قربانیان نقض حقوق بشر"، فصلنامه مطالعات بین‌المللی؛ سال سوم، شماره ۲، ص ۱۲۹-۱۳۲
- رحیم‌لی، شهریار، ۱۳۹۶، "تبیین تحلیلی عدالت انتقالی در بحران بیش از یک دهه افغانستان"، فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، دوره ۱۴، شماره ۱ (۵۳)، تابستان، صص ۱۰۸-۸۱
- ضیایی بیگدلی، محمد رضا، ۱۳۸۳، "نگرشی بر مسئولیت بین‌المللی ناشی از نقض حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه"، پژوهش حقوق عمومی؛ تهران، شماره ۱۳، ص ۱۰ و ۱۲
- عزیزی، ستار و همکاران، ۱۳۹۵، "احراز مسئولیت دولت در خصوص ارتکاب ژنوساید: در تقابل یا تعامل با روند عدالت انتقالی"، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه تهران؛ تهران، دوره ۲، شماره ۲، ص ۱۵۱.
- مولاوردی، شهیندخت، ۱۳۹۵، "تاثیر حقوق و محاکم کیفری بین‌المللی بر حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه"، فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، دوره ۱۳، شماره ۱ (۴۹)، تابستان، صص ۱۲۶-۱۱۹. (مولاوردی، ۱۳۹۶: ۱۲۱)
- مهرگان، امیرحسین، ۱۳۹۶، "عدالت انتقالی ضرورت‌ها و چالش‌ها"، فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، دوره ۱۴، شماره ۱ (۵۳)، تابستان، صص ۵۸-۴۷.

انگلیسی :

- **THE GENEVA CONVENTIONS OF 1949**, ICRC ,1949, Available from: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>
- **2015 HUMANITARIAN NEEDS OVERVIEW**, Dcember 2014, UN, OCHA, 2016, Available from : https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/2015_HNO_Yemen_Final_0.pdf
- Brinkman , Henk-Jan , and Hendrix , Cullen S , 2011 , “ **Food Insecurity and Violent Conflict: Causes,Consequences, and Addressing the Challenges** “ , World food programe Occasional Paper n° 24, p 2. Available from: <https://ucanr.edu/blogs/food2025/blogfiles/14415.pdf>

- **Charter of the United Nations.** UNITED NATIONS, 1945.
- Cutts, Mark , 1999 , “ **The humanitarian operation in Bosnia, 1992-95: dilemmas of negotiating humanitarian access** “ , Policy Research Unit, UNHCR : Working Paper No. 8 , p 6-7 . Available from: <http://www.unhcr.org/research/working/3ae6a0c58/humanitarian-operation-bosnia-1992-95-dilemmas-negotiating-humanitarian.html>
- Devereux , Stephen , 2015 , “ **Social Protection and Safety Nets in the Middle East and North Africa**” , IDS Research Report 80. Brighton, UK: Institute of Development Studies 1 RESEARCH REPORT 80 : Vol 2015 , No 80 , p 17 . Available from : <http://www.gsdrc.org/document-library/social-protection-and-safety-nets-in-the-middle-east-and-north-africa/>
- **Estimated number of people in need of humanitarian assistance inside Syria: 13.5 million**, Humanitarian Aid and Civil Protection, UNHCR & *European Commission*, 2016 , Available from : https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/syria_en.pdf
- **Food security** , International Food Policy Research Institute , 15/3/2017 , Available from: <http://www.ifpri.org/topic/food-security>
- **International Covenant on Civil and Political Rights.** UNITED NATIONS. (General Assembly).1966.
- **International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.** UNITED NATIONS. (General Assembly). 1966
- **Iraq: Humanitarian Needs Overview - June 2015**, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs , 2015 , Available from : <http://reliefweb.int/report/iraq/iraq-humanitarian-needs-overview-june-2015> .
- **PROTOCOLS ADDITIONAL TO THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949** “ , ICRC , 1977 , Available from: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf
- Roht-Arriaza, Naomi & Mariezcurrena, Javier, ٢٠٠٦, “**Transitional Justice in the Twenty-First Century Beyond Truth versus Justice** “, cambridge university press: Vol 40 , Issue 41 , p 1 .
- **The promotion and strengthening of the rule of law in the maintenance of international peace and security**, Department of Political Affairs - Security Council Affairs Division Security Council Practices and Charter Research Branch (UN), 2012-2013+ , Available from : http://www.un.org/en/sc/repertoire/2012-2013/Part%20I/Thematic%20issues/2012-2013_Rule%20of%20Law.pdf

- **The promotion and strengthening of the rule of law in the maintenance of international peace and security**, Repertoire of the Practice of the Security Council 18th Supplement (2012 – 2013), UN security council, 2014
- **The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies**, United Nations, 2004, S/2004/616
- **TRANSITIONAL JUSTICE AND ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS**, UNITED NATION, 2014, HR/PUB/13/5
- **Universal Declaration of Human Rights**, UNITED NATIONS (General Assembly) .1969 (1980)
- Zartner , Dana , 2012 , “ **THE CULTURE OF LAW: UNDERSTANDING THE INFLUENCE OF LEGAL TRADITION ON TRANSITIONAL JUSTICE IN POST-CONFLICT SOCIETIES** “ , Indiana International & Comprative law Review: , **VOL 22 , NO 2 , p 301**
- Zuin, Margherita, 2008, “ **A Model of Transitional Justice for Somalia** “ , PRAXIS The Fletcher Journal of Human Security : VOLUME X X I I I , p 93 & 95 & 99 &101 , Available from : <https://journals.iupui.edu/index.php/iiclr/article/download/17864/17831> 15., Wfp , 2017 [http://fa.wfp.org\(3/4/2017\)](http://fa.wfp.org(3/4/2017))